

Položaj Jugoslavenskog poslanstva u Vatikanu u vrijeme drugoga svjetskog rata

LJUBO BOBAN
Filozofski fakultet, Zagreb, SFRJ

U povodu tiskanja njegove dvotomne knjige »Ustaški zločin genocida«, dr Milan Bulajić je, u intervjuu NIN-u (br. 1959, od 17. VII 1988), izjavio i ovo:

»Kad je Italija napala Jugoslaviju, Vatikan je odmah proterao jugoslavenskog poslanika Miroševića-Sorga u Rim iako je on molio da ostane zbog šikaniranja Musolinijeve policije. Na kraju je proteran u Švajcarsku i zatim u Portugal. Time je Vatikan de facto prekinuo diplomatske odnose sa Jugoslavijom i odmah posle stvaranja NDH uputio u Zagreb opata Ramira Markonea i Đusepea Masučija. Markone je prisustvovao svim zvaničnim sastancima, putovao po celoj zemlji gde su mu ukazivane najviše počasti, o čemu svedoče fotografije. Ja sam diplomata, moja struka je diplomatsko pravo, i tvrdim da je to bilo na nivou punih diplomatskih odnosa.«

Odmah treba reći da Jugoslavensko poslanstvo pri Sv. stolici nije bilo u Vatikanu, nego na području talijanske države, tj. u Rimu. Tako Jugoslavensko poslanstvo i poslanik Mirošević nisu ni mogli biti »protjerani« iz Vatikana. To nesumnjivo proizlazi i iz same knjige dra M. Bulajića. Navedimo nekoliko podataka o tome:

»Politika Vatikana u odnosu na Jugoslaviju došla je do izražaja poslije okupacije Jugoslavije od strane italijanskih fašističkih i njemačkih nacističkih trupa. Italijanska vlada je 14. aprila 1941. zvanično obavijestila Državni sekretarijat Vatikana da se Poslanstvo Kraljevine Jugoslavije pri Svetoj Stolici mora preseliti na teritoriju Vatikana.«

I dalje:

»'Diplomatska' igra oko službenog jugoslovenskog diplomatskog predstavništva pri Sv. Stolici je krenula: Nuncio Borgongini Duca se obraća italijanskom ministarstvu inostranih poslova, grofu Čanu (Ciano), i na osnovu Lateranskog ugovora traži dozvolu za jugoslovenskog poslanika da živi u Rimu izvan teritorije Vatikana, kao što je to učinjeno za belgijskog i litvanskog poslanika. Na osnovu ovog memoranduma, Čano je dao saglasnost da se poslanik Mirošević i savjetnik Zukić ne moraju seliti u Vatikan. Jugoslovenski poslanik je, međutim, obavijestio monsinjora Montinija da ipak mora preći u Vatikan, bez obzira na stav Musolinija,

s obzirom na uslove koje su mu fašisti nametnuli (prekid telefonske veze, stalna pratnja). Montini je odgovorio da nema razloga za njegov prelaz u Vatikan. Mirošević se žalio kardinalu Maglioneu, koji je podržao stav Montinija da jugoslavenski poslanik ne može preći na teritorij Vatikana, gdje bi uživao puni diplomatski status i diplomatske privilegije, bez obzira na ratno stanje između Jugoslavije i Italije. Italijanska vlada je, na traženje Vatikana, dala formalne garancije da će diplomatski status jugoslavenskog poslanika pri Sv. Stolici biti poštovan i u Rimu. To je bio osnov da kardinal Canali donese konačnu odluku da Mirošević ne može biti primljen u Vatikan.«

»Predstavnik italijanske vlade Attolico obavještava 24. jula 1941. Vatikan da je Niko Mirošević-Sorgo špijun i zahtijeva da ga Vatikan protjera iz Italije. Kardinal Maglione odbija ovaj zahtjev zbog nedostatka dokaza za optužbu. Musolini interveniše. Pošto jugoslavenski poslanik, po Lateranskom ugovoru, nije uživao diplomatske privilegije na teritoriji Rima, italijanska policija je 25. jula stavila Miroševića u kućni pritvor, policija je ušla u zgradu Jugoslavenskog poslanstva, zabranila mu da ide u Vatikan i naredila da odmah napusti Italiju. Pošto je o ovim postupcima obaviješten od supruge Miroševića, koja je čak izrazila bojazan da će ga odvesti noću i ubiti, britanski poslanik je odmah otišao kod kardinala Maglionea i u ime diplomatskog kora protestovao protiv ovog flagrantnog kršenja Lateranskog ugovora. Kardinal Maglione je odgovorio da Sv. Stolica ne može ništa protiv sile. Ipak, 26. jula je uložio formalni protest u kome je tražio dokaze za optužbe protiv jugoslavenskog poslanika.«

»Jugoslavenski poslanik je iz Lozane prešao u Portugaliju — Lisabon, odakle je bezuspješno pokušavao da vrši dužnost diplomatskog predstavnika jugoslavenske vlade u izbjeglištvu. Diplomatski odnosi između Jugoslavije i Vatikana su svedeni na otpravnika poslova (Charge d'affaires ad interim). Ovu dužnost je vršio monsinjor Moscatello.

Uz takvo formalno održavanje diplomatskih odnosa sa Jugoslavijom, Vatikan odlučuje da pošalje svog predstavnika u Zagreb, u ustašku Nezavisnu Državu Hrvatsku, a poslije razgovora pape Pija XII i ustaškog poglavnika Ante Pavelića.«¹

Kao što se iz prethodnih navoda može vidjeti, Bulajić je u svojoj spomenutoj knjizi »tjerao« Miroševića iz Rima u Vatikan. U NIN-u, u intervjuu u povodu izlaska iz tiska njegove spomenute knjige, Miroševića je »tjerao« iz Vatikana u Rim. Nije jasno zašto je Bulajić u intervjuu NIN-u negirao samoga sebe. Što se to, od pisanja knjige do intervjuja, dogodilo s dokumentima, koji se odnose na taj problem? Ili, što se to dogodilo s Bulajićem, koji je dokumente drukčije protumačio? To, vjerovatno, najbolje zna sâm Bulajić. Nama preostaje da vidimo što o tome govore dokumenti, u ovom slučaju oni koji potječu od Jugoslavenskog poslanstva u Vatikanu, odnosno samog poslanika N. Miroševića-Sorga.

Nije ovo mjesto da se ulazi u širi kompleks vaticanske politike prema promjenama koje su u ratu nastale na jugoslavenskom prostoru. Ograničimo se, dakle, samo na Bulajićeve proturječne tvrdnje. Možda to može biti poučno i za procjenu Bulajićeve knjige u cjelini.

¹ M. Bulajić, Ustaški zločin genocida, 67—68, »Rad«, Beograd 1988.

Vatikan je zauzeo načelno stanovište da ne priznaje promjene dok rat traje. Takvo stanovište zauzeo je i u pitanju Jugoslavije s kojom su, i nakon njezinog razbijanja, nastavljeni diplomatski odnosi. No, Vatikan je stvarno bio u položaju da je morao voditi računa i o nastalim promjenama, i prema njima podešavati svoje držanje. Vatikan se našao između pravnog i faktičnog stanja, između starih obaveza i novih prilika.

U vrijeme kada je došlo do napada na Jugoslaviju, na dužnosti poslanika pri Sv. stolici našao se dr. Niko Mirošević-Sorgo, kao izvanredni i opunomoćeni ministar. Akreditivna pisma predao je 31. III. 1937.

Druga važna ličnost u Poslanstvu bio je monsignor dr. Nikola Moscatello na položaju savjetnika Poslanstva.

N. Moscatello rođen je u Dolu, na Hvaru, 1885. godine. Milan Marjanović, koji je u 1942. godini neko vrijeme bio u kontaktu s Moscatellom, kasnije ga je ovako opisao:

»Moskatelo je bio nekada profesor teologije u Zagrebu, a u Rimu od mnogo godina unatrag, kao savetnik jugoslovenskog Poslanstva pri Vatikanu, te je u svoje vreme aktivno sudelovao pri pripremanju konkordata. On je bio čovek meka srca i lako se zanosio, a jednako lako radio u ganuću do suza, široke naobrazbe, mnogo načitan, religiozan, dabome ali malo crkven, nipošto klerikalan, naročito ne u političkom smislu, nacionalan u jugoslovenskom duhu, ne separatista, ali mnogo nezadovoljan beogradskim centralističkim režimom, a naročito onim poslednjim, ali karakteran i lojalan prema državi, te je odmah posle sloma Jugoslavije prekinuo veze sa onim grupama i institucijama u Rimu, koje su se bile opredelile i koje su radile u smislu ustaške Hrvatske. Kod Pape — sa kojim je bio od ranije dosta dobar poznanik i češće polazio k njemu — poduzimao je mnogo koraka i davao nekoliko memoranduma i nota protiv priznanja Pavelića i postupaka ustaških. Sa Sveto-jeronimskim zavodom koji je pošao sa Pavelićem, i sa njegovim upravnikom Mađercom, prekinuo je svaku ličnu vezu, a kad je nadbiskup Štepinac dolazio nekoliko puta, nije se javljao Moskatelu, kao ranije, niti je Moskatelo njemu prilazio. Sve to mogao sam zapaziti prvih nedelja mog boravka u Rimu i kontakata sa Moskatelom, kojeg sam posle prvog sastanka vrlo često posećivao.«²

Mirošević se u Rimu nalazio do kraja srpnja 1941. godine, kada ga je talijanska policija protjerala. Do toga vremena on je izvještavao jugoslavensku izbjegličku vladu, koristeći za to kanal Poslanstva u Bernu.³ Odmah nakon talijanskog napada na Jugoslaviju, Poslanstvo u Vatikanu i osobno N. Mirošević bili su suočeni s teškoćama koje su im pričinjavali talijanski državni organi, dok Mirošević konačno nije, 31. srpnja, protjeran s talijanskog teritorija.

O teškoćama s kojima se suočio u Rimu Mirošević je u nekoliko navrata izvještavao vladu u Londonu. U izvještaju koji je dostavio poslaniku u Bernu, a ovaj, 2. VIII 1941, proslijedio vladi u Londonu, Mirošević je izvještavao:

² Lj. Boban, Hrvatska u arhivima izbjegličke vlade 1941—1943, 408, »Globus«, 1985.

³ O Miroševićevim izvještajima, dok se nalazio u Rimu, a i nakon toga, s naročitim obzirom na prilike u Hrvatskoj, usp. Lj. Boban, Hrvatska u diplomatskim izvještajima izbjegličke vlade 1941—1943, I, 11 i d., »Globus«, Zagreb 1988.

»Prvo, Lateranski ugovor predviđa da diplomatske misije pri Svetoj Stolici mogu imati rezidencije u Rimu, a ne Vatikanu. Italija im garantuje sve prerogative, dakle i eksteritorijalitet. Ove odredbe važe i za slučaj rata između Italije i drugih država.⁴

Međutim, na početku rata engleski, francuski, poljski i belgijski poslanik prešli u Vatikan na zahtev Italije. Vatikan protestovao; belgijskom poslaniku naknadno dozvoljen povratak u Rim.

Kad je Jugoslavija ušla u rat, talijanska vlada tražila da i ja predem u Vatikan. Vatikan pristao ali se stvar odugovlačila radi pripreme stana. Međutim, u maju ove godine, Vatikan mi saopštio da imam ostati u Rimu pošto je uspeo, kao i sa belgiskim poslanikom, skloniti talijansku vladu na poštovanje ugovora. Zahtevao sam i dalje da predem u Vatikan, a pristao sam konačno ostati u Rimu na izričitu garantiju talijanske vlade Vatikanu, da će poštovati sve moje diplomatske prerogative. Engleski i poljski poslanik bili su takođe mišljenja da je ovo korisnije za rad Poslanstva.

Tako je Poslanstvo u Rimu (izostavljena grupa).

Drugo, 25 prošlog meseca saopštila mi je talijanska policija da u najkraćem roku imam napustiti Italiju, s tim da mogu izabrati granicu. Kad sam izabrao vaticansku, policija to odbila.

Sutradan dat mi je rok od dva dana da napustim Italiju. Istovremeno onemogućen mi svaki direktan kontakt sa Vatikanom i mojim činovnicima, kao i svaki izlaz iz kuće.

Kako intervencija Vatikana i švajcarskog poslanika nisu uspele, a kako nisam dobio nikakav odgovor na moj telegram od 25 prošlog meseca, koji sam Vam poslao preko vaticanske stanice direktno za London, to sam se, po poruci iz Vatikana, švajcarskog i engleskog poslanstva, rešio za Švajcarsku, jer bi me u protivnom prebacili preko granice koju bi oni našli za shodno.

Treće, Vatikan saopštio Moskatelu da me talijanske vlasti okrivljuju za delo vojne špijunaže.

Međutim, kako sam još pre nekoliko nedelja imao saznanje iz najpouzdanijeg izvora da Hrvati svom snagom rade da me uklone iz Rima, jer sam zapreka za priznanje njihove države od strane Vatikana, o čemu sam bio izvestio Kardinala, to uveren da je talijanska vlada celu stvar inscenirala i izvela po traženju Zagreba, a verovatno pod pritiskom Nemačke.

Četvrto, Vaš telegram Pov. Br. 5323 od 31 prošlog meseca zatekao me u Švajcarskoj, gde sam stigao 31 prošlog meseca.

Vatikan me i dalje smatra kao poslanika pri Svetoj Stolici.

Iscrpan izveštaj šaljem idućim kurirom.⁵

Preko Berna Mirošević je vladu u Londonu, 11. VIII 1941, izveštavao:

⁴ Kao što se vidi, to je oprečno od Bulajićeve tvrdnje da »jugoslovenski poslanik, po Lateranskom ugovoru, nije uživao diplomatske privilegije na teritoriji Rima«. Uostalom, i sâm Bulajić kaže da je britanski poslanik, u slučaju Miroševića, »protestovao protiv ovog flagrantnog kršenja Lateranskog ugovora«.

⁵ B. Krizman, Jugoslavenske vlade u izbjeglištvu 1941—1943. 171—172, »Globus«, 1981.

»U vezi moga telegrama Pov. Br. 757 od 2 ovog meseca.

Mojoj porodici bilo dozvoljeno ostati u Rimu posle mene još 4 dana. Papa primio moju ženu u audijenciju. Jako je žalio moj slučaj i uveravao da je sve učinio. Talijani me okrivljuju za špijunažu ali on je uveren da nije istina. Papa me smatra i dalje poslanikom pri Sv. Stolici, a poslove, kaže, mogu obavljati i preko papskog nuncija, kako je to bio slučaj prošlog rata, pa i u Portugaliji.

Kad mu je moja žena napomenula da Pavelić smatra mene lično smetnjom za priznanje njegove države, Papa odgovorio: 'ja ne mogu nikako priznati Hrvatsku, jer se rat još nije svršio.'

S obzirom na prednje, kao i da Švajcarska ne da boravak stranim diplomatima iz obzira prema Nemačkoj i Italiji, a dozvola privremenog boravka ističe mi pritom, to bih krenuo, čim dobijem vizu, za Lisabon radi produžavanja misije, odakle bih održavao veze sa Vatikanom preko tamošnjeg papskog nuncija. Savetnik Moskatelo trebao bi da ostane u Rimu, kako bi me otuda obavestavao.

Posle ovog trebalo bi da obelodanim moj slučaj da se u Jugoslaviji vidi da Kraljevsko poslanstvo pri Sv. Stolici ostaje i da je samo prenelo sedište usled pritiska neprijatelja, koji se nije ustručavao povrediti Lateranske ugovore.⁶

Poslanstvo u Vatikanu (to je mogao učiniti Moscatelo, kao savjetnik Poslanstva) u izvještaju iz Rima, 22. VIII 1941, izvještavalo je vladu u Londonu:

»Kraljevskom Poslanstvu pri Svetoj Stolici čast izvestiti da je 18-og avgusta 1941 prenelo kancelariju Poslanstva u Vatikanski Grad, gde se već nalazio jedan deo arhiva Poslanstva. Tako se sada oseća donekle zaštićeno od novih prepada, iako danas ni bedemi Vatikana ni ma kakve pravne ograde ne mogu da pruže dovoljnu zaštitu nad nasiljem. Nepredviđena i nagla seoba u današnjim prilikama, kad čovek ne zna koliko se može osloniti na samu kućnu poslugu, a naročito u atmosferi stvorenoj insidentom sa Kraljevskim Poslanikom dr. Miroševićem Sorgo, za nekoliko je dana posve zaokupila Poslanstvo tako da se tek danas može da javi.

Sa kancelarijom je već prešao u Vatikan i pisar g. Kosta Cukić kome je tamo bio doznačen stan još od časa kada je izbio rat između Jugoslavije i Italije. Savetnik g. Nikola Moscatello nalazi se još u Rimu zato što do danas nije dobio stan u Vatikanu iako mu je vlasnik stana u kom sada boravi prošlih dana otkazao, jamačno pod presijom prilika ili vlasti. Čim dobije stan preći će i on u Vatikan iako nerado, zato što to znači skoro potpuno prekid veza sa vanjskim svetom. Treba naime znati da se boravak u Vatikanu diplomata država zaraćenih s Italijom ne razlikuje mnogo od običnog zatvora, u pogledu saobraćaja sa vanjskim svetom.

O slučaju Poslanika dr. Miroševića Sorgo Poslanstvo neće izveštavati pošto je jamačno on sâm to već učinio. U ostalom on jedini zna u detalje sve što se je sa njime zbilo.⁷

⁶ Isto, 182.

⁷ Isto, 185-186.

Nekoliko dana kasnije, 27. VIII 1941, Mirošević je, iz Švicarske, detaljno izvještavao ministra vanjskih poslova M. Ninčića o razvoju prilika oko Poslanstva i njega osobno. Iz tog izvještaja, odnosno njegovog priloga, donose se ovdje širi izvodi:

»U vezi svojih telegrama od 2 i 11 ovog meseca, poslatih Vam preko Kraljevskog Poslanstva u Bernu, čast mi je dostaviti Vam kurirom detaljan izvještaj o mom uklanjanju iz Italije.

Kako sam u njemu pomenuo, treba sačekati dali će Vatikan još nešto poduzeti po mojoj stvari, odnosno postavlja se pitanje do koje mere leži u našem interesu da izvršimo u tom pravcu pritisak na Vatikan. Zavisice, Gospodine Ministre, o Vašim intencijama, što se ima dalje raditi.

Pošto sam iz Vašeg telegrama Pov. Br. 5634 od 16 o.m. video da odobravate da odem u Lisabon i da izdejstvujem dozvolu portugalske Vlade da mogu ostati tamo i vršiti svoju dužnost preko papskog Nuncija, zaključio sam da se slažete s tim, da moramo nastojati da očuvamo Kraljevsko Poslanstvo pri Svetoj Stolicu. Već iz činjenice da se Pavelić trudi svim silama da se naše Poslanstvo ukine, možemo zaključiti da je njegov opstanak koristan za našu stvar.

Ostanak savetnika Mons. Moscatella u Rimu smatrao sam korisnim, jer će on odatle možda uspeti da održava lakše veze sa zemljom, a ujedno će nas obavještavati o promenama, koje se događaju u zemlji u pitanjima crkve, a prema kojima je korisno zauzeti stanovište. Mi smo u više slučajeva preduzimali korake u ovakvim slučajevima kod Svete Stolice, iako Vas nisam uvek mogao, radi teškoća u dopisivanju, obavještavati. Osim toga, ako povučemo naše činovnike iz Rima, radi držanja Talijana biće nemoguće ili bar vrlo teško poslati, ako treba druge.

Posle mog odlaska položaj našeg osoblja u Rimu postao je vrlo težak, o čemu treba voditi računa i davati im podrške.

Na pitanje, koje bi se moglo postaviti, dali je Vatikan zaista sve učinio da me zaštiti, teško je odgovoriti. Učinio je, bez sumnje, mnogo, a nije se moglo očekivati da ode do pretnje otkaza Lateranskih paktova. Treba držati u vidu da je položaj Vatikana u današnjim prilikama vrlo težak i da on nastoji da lavira u očekivanju da se budućnost izjasni.«

U priloženom izvještaju, u kojem je podrobno opisao položaj Poslanstva nakon talijanskog napada na Jugoslaviju, Mirošević je pisao:

»Kad su Nemci napali Jugoslaviju, otišao sam u Vatikan i kazao da se može predvideti da ćemo i mi, kao i ostali neprijatelji osovine, morati stanoviti u Vatikanskom gradu i da su s toga potrebni stanovi za mene i moju porodicu, za savetnika Mons. Moscatella i za porodicu pisara g. Cukića. Vatikan se složio i dao odmah naređenje da se adaptiraju stanovi.⁸ Radovi su vršeni velikom brzinom, ali su se ipak otegli do kraja aprila, tako da smo trebali preći u Vatikan od prilike kad je naše Poslanstvo pri Kvirinalu⁹ krenulo iz Rima (3 maja).

Malu dana pre njegovog odlaska počeo sam sa premeštanjem arhive i svog nameštaja u Vatikanski grad. Cukićevi su se čak iselili prvog maja

⁸ Iz tvrdnji M. Bulajića, kao što je navedeno, proizlazi da se Vatikan dosljedno protivio tome da Jugoslavensko poslanstvo prijede u Vatikan.

⁹ Riječ je o Jugoslavenskom poslanstvu u Italiji, pri talijanskoj državi.

iz svog stana, preselili k nama u Poslanstvo, a sve svoje stvari preneli u Vatikan. Po uputstvu Vatikana odugovlačili smo sa preseljenjem, dok nam stanovi ne budu potpuno gotovi, i ako nam je Vatikan u drugoj polovini aprila bio saopštio notom, da su Talijani zatražili da se osoblje Poslanstva preseli u Vatikanski grad.

Dan, dva posle odlaska Poslanstva pri Kvirinalu reče mi Kardinal-Državni sekretar Njegove Svetosti, Luigi Maglione, da je Vatikan uspeo kod talijanske vlade da izdvejtstvuje da naše Poslanstvo može ostati u Rimu. Odgovorio sam mu, da to ne ide, jer smo mi već preselili jedan deo nameštaja i arhive u Vatikan, otkazali stan, a čim je naša selitba započela, ima se smatrati da je useljivanje u Vatikan već u toku. Ovaj akt ne može se deliti u više delova, već sačinjava celinu. U ostalom ni talijanska vlada nemože tražiti sad jedno, a čas docnije drugo.

Kardinal je ostao uporno na svom traženju da ostanemo u Rimu, ponudio nam je svoju pomoć ako budemo tražili novi stan za Poslanstvo, a kao glavni argument za svoje stanovište naveo je, da prema Lateranskim paktovima između Vatikana i Italije, Sveta Stolica ima pravo da zahteva da sve misije, koje su kod nje akreditovane, mogu ostati u Rimu, gde uživaju iste diplomatske privilegije, kao i misije akreditovane kod talijanskog Dvora.¹⁰ Tačno je da Talijani nisu poštovali ovu obavezu u slučaju engleskog poslanika, kao i poljskog i francuskog ambasadora, ali su naknadno dozvolili belgiskom ambasadoru, koji je proveo nekoliko meseci u Vatikanu, da se vrati u svoju ambasadu u Rim, a on otada stanuje u Rimu. I u našem slučaju Vatikan se nemože odreći svojih prava i za to moramo ostati u Rimu. Razume se, da ćemo uživati sve garantije, kao i drugi diplomati kod Kvirinala, i to uz ponovljeno i izrečno obećanje talijanske vlade.

Svi navedeni razlozi, kao i moja bojazan da se u postupku talijanske vlade kriju druge, podmukle namere, nisu pomogli. Kako je ovo raspravljavanje trajalo desetak dana, kazao sam na kraju Kardinalu, da načelno ne odustajem od svog stanovišta, ali mogu pokušati da vidim kako će u praksi izgledati ako ostanemo u Rimu. Naknadno se mogu uvek vratiti na svoje stanovište.

Glavni razlog koji me rukovodio da pristanem na ovo, bio je što sam se iz razgovora sa kolegama, koji su zatvoreni u Vatikanskom gradu, uverio da samo ako ostanem u Rimu slobodan, mogu imati šire polje rada.

Ostali smo dakle u Poslanstvu (uz pristanak sopstvenice kuće) i otpočeli radom, koji je bio skopčan sa dosta teškoća usled vrlo ograničenih veza usled našeg položaja u Rimu kao neprijatelja Italije. Dosta je da napomenem da su se nama odani sveštenici bojali da me vide, dok ih je velika većina bila prešla Paveliću, milom ili pod pritiskom iz našeg Zaveda Svetog Jeronima.

¹⁰ Kao što se vidi, Vatikan je na ostajanju Jugoslavenkog poslanstva na teritoriju talijanske države (u Rimu) inzistirao iz načelnih razloga, a ne zbog toga što su njegovi predstavnici smatrali da »jugoslovenski poslanik ne može preći na teritorij Vatikana, gde bi uživao puni diplomatski status i diplomatske privilegije, bez obzira na ratno stanje između Jugoslavije i Italije«, kao što tvrdi M. Bulajić.

Na zgradi Poslanstva ostali su, kao što je propisano za misije akreditovane kod Svete Stolice, naš državni grb, kao i Papin grb, koji je simbol da preko njega uživamo eksteritorijalnost u Italiji. Prema običaju izvesio sam na Papin imendan (Sv. Evgenije — 2 juna) našu zastavu.

Od prilike u prvoj polovini jula reče mi Kardinal nezvanično, da je talijanska vlada ponovo zahtevala da uđemo u Vatikanski grad, ali on nastojava da se to opozove. Ako ne bude uspeo, izvestiće mi zvanično.

Ovo stanje trajalo je do 24 jula 1941.«

Mirošević dalje podrobno opisuje teškoće koje mu je pravila talijanska policija, koja mu je zabranila kretanje bez dozvole i pratnje, a ni u tom slučaju nije mogao ići u Vatikan. Konačno mu je saopćeno da u što kraćem vremenu mora napustiti Italiju i odabrati granicu preko koje želi otputovati. Kad se opredijelio za Vatikan, odgovoreno mu je da jedino ta granica ne dolazi u obzir. Mirošević o tome piše:

»O ovom sam odmah izvestio telefonom lično Kardinala, moleći ga da pošalje jednu ličnost iz Vatikana u Poslanstvo. Kardinal mi je odgovorio da oni ne mogu učiniti drugo sem da protestuju kod talijanske vlade radi ovakovog postupka.«

Spominjajući i druge teškoće koje mu je pravila talijanska policija, Mirošević nastavlja:

»Pre ovoga bilo mi je uspelo da obavestim o celom slučaju savetnika Poslanstva, Mons. Moscatella. On je uputio Mons. Tardiniju pismo u kome traži da me Vatikan zaštiti i ujedno ga je posetio.« Moscatello je o tome obavijestio Miroševića:

»Govorio sam sa Tardinijem. Tuže Vas zbog 'vojne špijunaže'. Tardini mi kaže da čini sve moguće da ostanemo slobodni. Ja sam optužbu proglasio smiješnom i ništa drugo. I on se s tim složio. — Predao sam ove dvije riječi, koje ovdje uklapam.

Podsekretaru sam svratio pažnju na mogućnost da neki pezzo grosso (Mosc. misli na jednog talijanskog generala koji je hteo useliti u zgradu Poslanstva — op. N. M.) želi vaš apartman i zamolio ga, da to reče Tardiniju, koji je već bio pošao.

Na hodniku sam susreo engleskog Poslanika, koji se zanima za stvar. Prije nego sam ja ušao, izašao je talijanski savjetnik. Pozdravlja itd.«

Mirošević nastavlja u svom izvještaju:

»Savjetniku Poslanstva, Mons. Moscatellu kazao je još Tardini, da protiv mene ima veliki broj dostava, ali ni ovoga puta, ni docnije Talijani nisu hteli, odnosno mogli da kažu ma šta preciznije.

U svojim razgovorima sa Tardinijem savetnik Moscatello bio je veoma energičan. U jednom od razgovora mu je kazao da moj slučaj dokazuje kapitulaciju Vatikana. Kad se Tardini no ovo uvredio Moscatello mu reče: 'Ako baš nećete reč kapitulaciju, uzmimo impotenciju.' Drugog dana Moscatello mu reče, da je razmišljao o reči kapitulacija i da je došao do zaključka da ona nije uvreda. Ima i 'časnih' kapitulacija.«

Na njegov energični zahtjev, policija je dopustila savjetniku Švicarskog poslanstva u Italiji L. Micheliju da Miroševića posjeti u Jugoslavenkom poslanstvu pri Vatikanu. Mirošević piše:

»Izložio sam g. Micheliju ceo slučaj, naročito nemogućnost da stupim u direktne veze sa Vatikanom da se uveri može li Vatikan nešto za mene učiniti. Ako vidi da je sve uzaludno, tada ga molim da uredi pitanje mojih viza.

G. Micheli otišao je nato odmah u Vatikan, gde ga je primio Mons. Grano, viši činovnik u Državnom sekretarijatu. Mons. Grano uveravao je formalno g. Michelija, da je Vatikan spreman da me primi i da sam ja uvek 'persona grata'. Vatikan je učinio sve korake da mogu doći u Vatikanski grad, ali je to talijanska vlada naprosto odbila.«

Mirošević dalje izvještava:

»I engleski Poslanik, g. Francis D'Arcy Godolphin Osborne bio je kod Kardinala i protestovao vrlo energično radi mog slučaja. U Vatikanu rekoše da je čak uvredio Kardinala, jer mu je kazao da se već govori, da se sve ovo događa prečutnim pristankom Vatikana. Za to Vatikan mora ukazati toliko više energije za moju stvar.

Isto tako je intervenisao kod Kardinala i poljski ambasador g. Kazimir Papée.

Mons. Tardini mi je poručio po mojoj ženi, da se i sâm Papa zauzeo za moj slučaj. Kazao joj je 'Dolazim od Pape. On je naredio da se sve učini, jer on apsolutno ne veruje u krivicu Poslanika. Stvar još nije gotova. Mi ćemo je terati dalje. Mi smo u pravu, ali oni imaju silu. Mi smo svoje učinili, ali žalim, nismo mogli ništa postići.' Mojoj ženi i sav. Moscatellu kazao je pak, da je Vatikan tražio od Talijana dokaze, ali ih oni nisu hteli dati. U mom slučaju radi se o vojsci, a ona neće ni da razgovara.

I engleski poslanik mi je poručio da me Vatikan smatra kao persona grata, a da ću moći vršiti svoju misiju preko koje Nuncijature kao što je bio slučaj sa nekim državama prošlog rata. *Međutim i on i Vatikan* poručili su mi da ne preostaje drugo nego da mi savetuju da odem iz Italije.«

Mirošević je, 28. VII, Papi uputio osobno pismo:

»Presveti Oče,

Žrtva necivilizovanog nasilja i niske, vulgarne i apsurdne intrige od koje, žalibože, nije bilo u mogućnosti da me spasi — usred Rima — Veličanstvo Najvišeg Sveštenika, nije mi dozvoljeno da dođem pred Jasno lice Vaše Svetosti da iskalim svoj bol za ovo zločinstvo bez pre-sedana u diplomatskim analima civilizovanog sveta.

Neka mi bude dozvoljeno da to učinim ovim putem i da zamolim odano Apoštolski blagoslov.«

Mirošević je, pred odlazak, 28. VII, poslao notu Vatikanu u kojoj je »tražio da primi osoblje i kancelarije Poslanstva u Vatikanski grad. Sav. Moscatellu su odgovorili, da proučavaju pitanje njihovog ulaska, u međuvremenu možemo predati Vatikanu sve stvari, koje se bojim držati u Rimu, ali Vatikan želi da Poslanstvo ostane za sada na mestu, da se vidi da li su mere Talijana bile uperene protiv mene lično, ili pak protiv samog Poslanstva.

Mons. Tardini kazao je — na pitanje sav. Moscatella — da će moj slučaj izneti pred javnost. Mons. Moscatello odgovorio mu je da čeka da to vidi.

Drugog dana posle mog odlaska policija je kazala mojoj ženi da ne sme prenositi naše stvari nameštaj u depôt u Vatikanski grad. Posle protesta moje žene nisu joj više činili smetnje. Stvari sam ostavio u Vatikanu, jer sam se bojao da ih Pavelićevci ne proglase kao historički materijal za dubrovačku povesnicu i zatraže da ih Talijani izruče. Ovako su donekle u bezbednosti.

Po mom traženju moja je žena bila primljena pre polaska iz Rima u privatnoj audijenciji kod Njegove Svetosti. Papa ju je zadržao oko dvadeset minuta i kazao joj, da žali veoma moj slučaj, ali da su oni učinili sve što im je bilo moguće. Talijanska vlada me okrivljuje radi špijunaže, ali on je uveren da to nije istina. Kazao je dalje da sam ja za njega i dalje Poslanik Kraljevine Jugoslavije, a da mogu vršiti svoje funkcije preko koje Nuncijature, pa bilo to i iz Lisabona, kamo nameravam, kako su ga izvestili, da krenem. Za ovo ima predsedana u prošlom ratu, kad su neke ambasade radile u Švajcarskoj, pošto ih Italija nije trpela u Rimu. Moja žena mu je na ovo primetila da tada još nije postojao Lateranski ugovor.«

O optužbi zbog špijunaže Mirošević je pisao:

»Razlog vojne špijunaže, koji su naveli Talijani za moje udaljavanje iz Italije, običan je i vulgaran izgovor. Talijani nemaju nikakvih podataka u ovom pogledu, jer oni ne postoje. Za to ih i nisu mogli dati, kad ih je Vatikan tražio. Kazali su da ima protiv mene mnogo prijava, ali jednu, osnovanu, nemaju. Znam n.pr. da su ispitivali neka lica, dali slušam Radio-London i slične neozbiljne stvari. Moja nastojavanja da dođem u vezu sa zemljom ticala su se traženja podataka o porodicama naših u inostranstvu. Takva sam traženja davao čak i zvaničnim licima i Talijanima, preporučujući da nabave podatke preko svojih vlasti.

Meni je međutim u prvoj polovini jula bilo kazano od veoma ozbiljne strane, da Pavelićevo poslanstvo nastojava svim silama da me ukloni iz Rima, jer me smatra kao glavnu zapreku što Papa nije priznao njihovu državu. Ja sam o ovom izvestio Kardinala prilikom svoje posete od 18 jula, a on mi je tom prilikom, skoro uvređen, odgovorio, da je to stvar Vatikana, a ne njihova.

I sada sam poručio Kardinalu da su Talijani preduzeli korake protiv mene po traženju Pavelića, ali čujem da je on odgovorio, da ovo nema nekakve veze sa njim. Ja, međutim, ostajem duboko ubeđen da je ceo moj slučaj samo njihova intriga. Najverovatnije je, da je Kvaternik, prilikom svoje poslednje posete u Nemačkoj tražio da Nemci posreduju kod Talijana da me uklone, a Talijani nisu imali snage da se odupru tom traženju, odnosno naređenju. Po mom mišljenju Talijani ne bi bili nikada učinili ovakav korak, kojim se na flagrantan način ogrešuju protiv svojih obveza prema Vatikanu, od svoje inicijative. Njihov postupak odaje jasno nemačke metode.

I način postupka ukazuje, da su se teško odlučili za proterivanje. Za to su najpre pokušali sa blažim merama. Zabranili su mi zatim odlazak u

Vatikan, a kad sam se opirao, saopštili su mi konačno da moram napustiti Italiju. Iz ovoga vidim da ih je neko podstrekao.»

»Karakteristično je da do sad talijanske novine nisu pisale ništa o mom slučaju. Jedino su ga registrovale sa zadovoljstvom zagrebačke novine, koje su donele da 'bivši Poslanik bivše Jugoslavije' napušta Vatikan. Dokaz više za moju tvrdnju.

Treba još sačekati dali će Vatikan učiniti nešto po mojoj stvari, odnosno postavlja se pitanje do koje je mere u našem interesu da u ovom pravcu vršimo pritisak na Vatikan.

Svakako ostaje činjenica da sam morao napustiti Rim i Vatikan bez ikakvog zadovoljenja za krivicu koja mi je bila naneta, iako sam posle četiri godine lojalnog rada pri Vatikanu zaslužio drugačiji odlazak.¹¹

U izvještaju vršioca dužnosti načelnika Političkog odjeljenja Ministarstva vanjskih poslova V. Šaponjića, koji je on poslao Ambasadi u Ankari, prilike oko položaja Poslanstva i Miroševića ovako su rezimirane:

»Lateranski ugovor predviđa da strane diplomatske misije pri Svetoj Stolici mogu imati svoje rezidencije u Rimu i izvan granica Vatikana. Italijanska vlada primila je, tim ugovorom, obavezu da će obezbediti iste prerogative koje uživaju strane diplomatske misije akreditovane kod Kvirinala, prema tome i eksteritorijalnost. Izrično je predviđeno da to važi i za slučaj rata između Italije i drugih država.¹²

Međutim, kad je ovaj rat počeo Italijanska vlada je zahtevala, ne obzirujući se na proteste Sv. Stolice, da se engleska, francuska i poljska misija premeste u granice Vatikana.

Sličan zahtev je Italijanska vlada postavila i u pogledu našeg poslanstva, čim su otpočela neprijateljstva sa našom državom. Sv. Stolica je stoga bila počela preduzimati potrebne mere, da se i Kraljevsko poslanstvo premesti u Vatikan. Ali u međuvremenu je Italijanska vlada odustala od svog prvobitnog zahteva, dajući dozvolu da naše poslanstvo, kao što je slučaj i sa belgiskim, može ostati u Rimu. Kraljevski poslanik je na ovo pristao tek kad mu je rečeno da je Italijanska vlada dala izričitu garanciju Sv. Stolici da će poštovati sve njegove prerogative.

Usprkos ovim izričnim garantijama Italijanske vlade saopšteno je 25 jula Kraljevskom poslaniku pri Sv. Stolici od strane italijanske policije, da ima napustiti Italiju u roku od tri dana. Istovremeno mu je zabranjen izlazak iz kuće, i onemogućen kontakt sa Vatikanom, pa čak i sa njegovim činovnicima.

Intervencije Sv. Stolice i švajcarskog poslanika, koji je štitio naše interese u Italiji, nisu imale uspeha i kraljevski poslanik je morao otputovati za Švajcarsku.

Prema onome što je u Vatikanu rečeno savetniku g. Moskatelu, izgleda da italijanske vlasti okrivljuju poslanika g. Miroševića za delo vojne špijunaže. Ova izmišljena optužba dosad nije mogla biti dokazana i, kako izveštava poljski ambasador, Sv. Stolica odbija još uvek da u to veruje.

¹¹ B. Krizmaan, n. dj., 188-195.

¹² Usp. nap. 4.

Pravi razlog ovakovog postupanja Italijanske vlade prema g. Miroševiću koji istovremeno pretstavlja flagrantnu povredu Lateranskog ugovora, treba tražiti na drugoj strani. Naime, prema jednom obaveštenju iz najpouzdanijeg izvora, iz Zagreba se radilo na uklanjanju g. Miroševića iz Rima. Ceo incident Italijanska vlada, kako po svemu izgleda, inscenirala je po traženju iz Zagreba a verovatno i pod pritiskom Nemačke. Dosledno ovom gledištu, Sv. Stolica je odlučila da g. Miroševića smatra i dalje kao stranog poslanika akreditovanog kod nje. Ali kako je on u fizičkoj nemogućnosti da bude u direktnom kontaktu sa Papom, saopšteno mu je da, po svom nahodjenju, taj kontakt održava preko nuncija u Bernu ili Lisabonu. G. Mirošević, koji se zasad nalazi još uvek u Švajcarskoj, uskoro će preći u Lisabon.

Pošto je mera Italijanske vlade bila uperena isključivo protiv ličnosti g. Miroševića, savetnik i pisar poslanstva mogli su ostati u Rimu. Ali, da bi ubuduće bili zaštićeni od sličnih postupaka Italijanske vlade, preneli su sedište poslanstva u Vatikan, gde se i pisar g. Cukić već nastanio, a što će uskoro učiniti i savetnik g. Moskatelo.¹³

Jugoslavenska vlada molila je za američko posredovanje. Odgovarajući na telegram ministra vanjskih poslova M. Ninčića, poslanik u Washingtonu K. Fotić, 5. VIII 1941, javljao je:

»U ovdašnjem Ministarstvu inostranih poslova rekli su mi da je savetnik Ambasade Titman koji održava vezu sa Vatikanom učinio korak odmah i tražio da Vatikan uzme u zaštitu Miroševića. Odgovorili mu da Vatikan ne može ništa učiniti pošto je Mirošević svojom krivicom i 'intrigama koje je činio u Rimu' doveo sebe u takvu situaciju.

Molio da Titman ponovi intervenciju pošto sam uveren poznavajući Miroševića da on nije [?] učinio kakvu krivicu. Obećali poslati instrukcije za koje sam molio ali se boje da će ostati bez rezultata i da će talijanske vlasti prebaciti Miroševića u Švajcarsku.

Na moju primedbu da je Vatikan ovo učinio da bi docnije priznao Pavelićevu Hrvatsku, rečeno mi je da je Titman postavio direktno pitanje o tome i da su mu odgovorili u Vatikanu da njegovo proterivanje nema nikakve veze s tim i da se o tome ne radi i da bi talijanske vlasti postupile na isti način prema svakom drugom predstavniku akreditovanom kod Svete Stolice.¹⁴

Nakon privremenog boravka u Švicarskoj, Mirošević se preselio u Portugal, u Lisabon. Održavnik poslova Jugoslavenskog poslanstva u Lisabonu dr S. Kojić, na sredini studenoga 1941, izveštavao je ministra vanjskih poslova M. Ninčića:

»Pismom svojim Pov. br. 23, od 3 novembra tek. godine Kraljevski Poslanik pri Sv. Stolicu G. Dr Niko Mirošević-Sorgo obavestio me o Vašoj odluci Pov. br. 5634 od 16 avgusta tek. godine, da iz Lisabona ima produžiti vršenje svoje funkcije. Gospodin Poslanik Mirošević mi je dostavio i prepis pisma upućenog mu od strane Kardinala Maglionea, kojim se daje pristanak odnosno daljeg održavanja kontakta između Sv. Stolice i G. Miroševića, preko ovdašnjeg Papskog Nuncija.

¹³ B. Krizman, n. dj., 213--214.

¹⁴ Isto, 173.

Pre nego što je ovo pitanje bilo postavljeno u zvaničnoj formi, u razgovoru sa Generalnim političkim direktorom Ministarstva inostranih poslova, G. Carneirom, dodirnuo sam slučaj G. Miroševića, napominjući da ću se, shodno odluci naše Kraljevske Vlade i željama Sv. Stolice, obratiti portugalskoj vladi da se dozvoli stalan boravak u Lisabonu G. Miroševiću i omogući mu se obavljanje njegove dužnosti.

Na dan 12 tek. meseca posetio sam Generalnog sekretara ovdašnjeg Ministarstva, ambasadora De Sampayo, koga sam detaljno upoznao sa položajem G. Poslanika Miroševića i sadržinom pisma Kardinala Maglione. G. Sampayo mi je odmah rekao da G. Mirošević neće imati nikakvih teškoća u pogledu boravka u Lisabonu, ali da portugalska vlada neće moći priznati diplomatsko svojstvo G. Miroševiću, i da on, prema tome, ne može uživati privilegije u vezi sa tim svojstvom. Samo diplomatskim predstavnicima, akreditovanim kod portugalske vlade, priznat je puni imunitet, dok su ostali stranci sa diplomatskim pasošem, nemajući službenog dodira sa portugalskom vladom, smatrani i tretirani kao 'ugledni stranci', nastanjeni u Portugaliji. Od nas se ne može tražiti, rekao mi je dalje ambasador Sampayo, da se izlažemo nezgodama kod zaraćenih strana zbog izvesnih činjenica, koje dolaze kao posledica ratnog stanja (acte de guerre), u toliko pre što je portugalska vlada u stanju striktno neutralnosti.

Držeći se gornjeg shvatanja, g. Sampayo je naglasio da nije stvar portugalskih vlasti hoće li g. Mirošević i na koji način biti u vezi sa ovdašnjim Papskim Nuncijem i kako će opštiti sa Vatikanom. Sve dokle ovo bude vršio na način prilagođen portugalskom stavu, portugalska vlada nema šta da primeti niti u tome da ga sprečava. Ali portugalska vlada ne bi mogla dopustiti nikakav postupak koji bi je stavio u delikatnan položaj prema zaraćenim silama. On mi je najzad rekao, da će o slučaju g. Miroševića referisati g. Salazaru, od koga zavisi definitivna odluka.

Sutradan bio sam ponovo u Ministarstvu inostranih poslova, po poruci Generalnog sekretara. Tom prilikom saopšteno mi je, da se predsednik vlade složio sa njegovim gledištem i da mu je izdao nalog da mi još jednom stavi na znanje i podvuče da će naš Poslanik pri Sv. Stolicu biti smatran u Portugaliji samo kao ugledan stranac, a ne kao diplomatski predstavnik u službenoj funkciji, čemu treba da saobrazi svoju buduću delatnost.

Sa mojim razgovorima u ovdašnjem Ministarstvu inostranih poslova upoznao sam usmeno g. Poslanika Miroševića.¹⁵

U izvještaju od 11. III 1942. Mirošević je Ninčiću pisao:

»Čast mi je izvestiti Vas da sam danas učinio prvu posetu Lisabonskom Patrijarhu, Kardinalu Emanuelu Gonçalves Cerejera.

Kardinal me je lepo primio i najpre smo govorili o mom polasku iz Rima, o čemu je on bio tačno obavešten. Kardinal je za moj slučaj potvrdio, da je to teška povreda, koju je talijanska vlada nanela Svetoj Stolicu.«

¹⁵ Isto, 244—245.

»Zaželeo sam Kardinalu da njegova zemlja ostane pošteđena od rata, što nama žalibože nije uspelo, iako smo gajili istu nadu. Sâm Vatikan nam je stalno preporučivao da ostanemo mirni sa ostalim državama Balkana i Srednje Evrope kao i same Italije, čim bi se mogao stvoriti jaki blok za očuvanje mira u tom delu Evrope. Italija je sve nas obmanula i prevarila je i sâm Vatikan. Ovo je bacilo naš narod u nečuvene patnje. Izložio sam Kardinalu strašne progone koje podnosi naš narod; izneo sam istrebljivanje Srba u masama, kao i pojedine jezive slučajeve, koji su mi poznati iz ličnog kruga. Za sve ovo ima, možebiti, jedino u Poljskoj sličnih primera.

Kardinal je ostao duboko potresen i rekao mi, da je znao za strahote u Poljskoj, ali nije znao da se i u Jugoslaviji događa isto ili još gore.

Ovo nas, Gospodine Ministre, upućuje na potrebu da obelodanimo materijal kojim raspolazemo o žrtvama Srbije, o nedelima ustaša i o progonima, koje podnose Slovenci. Ovo rade Poljaci, Belgijanci, Englezi i ostali, koji razdaju u svim središtima svojih diplomatskih misija obavestajne biltene, dok se o nama čuje najmanje, iako su patnje našeg naroda među najstrašnijim.

Na kraju sam kazao Kardinalu, da sam uvek otvoreno i iskreno govorio u Vatikanu, o čemu sam uveren da mi se to priznaje. I njemu moram otvoreno kazati, da katolički kler u Jugoslaviji snosi veliku odgovornost za događaje. Dok su u Sloveniji, gde je kler sa verskog stanovišta najprimerniji, svi redom ostali odani srcem Jugoslaviji, u Hrvatskoj se dobar deo klera umešao na nedozvoljen način u događaje. Vatikan nije imao u ruci episkopat, a ovaj još manje niži kler i redovnike. Imamo izveštaja da su pojedini Franjevci čak i nožem u ruci učestvovali u nedelima. Kad sam ranije, pre rata skrećao pažnju Vatikanu na pojedine slučajeve nedozvoljenog mešanja sveštenika u politiku i njihovu saradnju sa teroristima, ovi su tvrdili da su iznete optužbe lažne, a sada se oni isti hvale tim radom u štampi. Posledica ovakvog držanja klera predstavlja za katoličku crkvu u Jugoslaviji veliku opasnost, o čemu Vatikan treba da vodi već danas ozbiljno računa. Zamolio sam ga da ga mogu ponovo posetiti i da ću mu tada o ovom opširnije govoriti, a Kardinal je na ovo vrlo susretljivo pristao.¹⁶

Nakon uspostave NDH odmah se postavljalo pitanje kakav će stav u tome zauzeti Vatikan. Potkraj veljače 1942. Mirošević je o tom pitanju iz Lisabona izveštavao M. Ninčića:

»a) Od prilike u junu prošle godine govorilo se da će Vatikan poslati u Zagreb delegata bez diplomatskog karaktera. Predao sam Vatikanu notu u kojoj kazano da jedan od hrvatskih biskupa može bez daljega zastupati interese Crkve, jer bi javnost tumačila dolazak papinog delegata u Zagreb kao priznanje države. Vrlo osetljiv na svoje prerogative Vatikan mi je odgovorio da je to čisto crkveno pitanje.

b) Moskatelo se nalazi na licu mesta, upućen u pitanje i zna biti veoma energičan. Iz njegovog predloga note treba zaključiti da u Zagrebu po-

¹⁶ Isto, 291—293.

stoji delegat Vatikana. U skraćenom predlogu Moskatelo hteo da kaže da će primanje hrvatskog savetnika ubiti veru i moral onih koji su danas žrtve Pavelićevog režima. Smatram za umesno da se pošalje nota, a gde se govori o budućim odnosima Vatikana sa našim narodom mogli bi izneti veze hrvatskog klera sa terorističkim režimom. S obzirom na pomenutu osetljivost Vatikana trebalo bi udesiti ton note prema tome kakve odnose želite sa Vatikanom.

Napominjem da Dr. Vicko Svilokos, advokat iz Dubrovnika, čeka u Zagrebu da ode kao poslanik u Vatikan i da su u Zagrebu silno ljuti na Moskatela, jer smatraju da im on smeta.

c) Moj izgon ne bi se smeo zaboraviti, ali smatram da je bolje zasebno notom.¹⁷

O svom daljnjem položaju kao poslanika pri Sv. stolici Mirošević je, na sredini listopada 1942, pisao Ministarstvu vanjskih poslova:

»U odgovor na akt Ministarstva U. Pr. Pov. Br. 2306 od 28 oktobra o. g., kojim traži moje mišljenje po molbi savetnika poslanstva pri Sv. Stolici, Mons. Moscatella da mu se dozvoli da bude prijavljen kao otpravnik poslova, pošto bi mu to donelo izvesne povlastice, čast mi je odgovoriti sledeće:

Nema sumnje da bi g. Moscatellu položaj otpravnika poslova doneo izvesne povlastice, povisio auktoritet i koristio radu pri Svetoj Stolici.

S druge strane moj današnji položaj bio je određen s obzirom na afirmaciju naročito prema našim u zemlji, da mojim odlaskom iz Rima nebi bio tangiran položaj Poslanika pri Svetoj Stolici, niti je Sveta Stolica činila usled mog prisilnog odlaska koncesiju našim neprijateljima.

Slučaj bi se, međutim, po mom mišljenju dao rešiti a da se ovim zahtevima udovolji, ako bi me Ministarstvo ovlastilo, da preko ovdašnjeg Nuncija izvestim Svetu Stolicu da idem na dužu odsutnost po zvaničnom poslu, i da će za vreme moje odsutnosti savetnik Poslanstva Mons. Moscatello otpravljati poslove, a da ću izvestiti istim putem Svetu Stolicu kad se budem vratio.

Potonji navod o mom povratku stavio sam za slučaj, ako se pogorša položaj Portugala i ako bi to bilo potrebno za povećanje moje bezbednosti kao Poslanika pri Svetoj Stolici u funkciji, kao i za svaki eventualni drugi slučaj ili potrebu.

Ako Ministarstvo prihvati ovo rešenje, čast mi je moliti ga, da izvoli izvestiti mene, kao i Mons. Moscatella, a njemu izvoli protumačiti razloge, zašto je bio prihvaćen predloženi postupak.¹⁸

U kolovozu 1943. N. Mirošević je imenovan za ministra socijalne politike i narodnog zdravlja, za ministra pravde i ministra građevina u vladi Božidara Purića. N. Moscatello i dalje je ostao u Poslanstvu pri Sv. stolici.

S razlogom se može reći da je Poslanstvo pri Sv. stolici bilo jedan od najfrekventnijih informativno-obavještajnih punktova izbjegličke vlade.

¹⁷ Isto, 282-283.

¹⁸ Isto, 479.

Posredstvom toga Poslanstva održavane su veze sa zemljom (tim kanalom išle su i veze do D. Mihailovića i novčana sredstva Mihailoviću), prikupljane informacije o prilikama u zemlji. Te su informacije dostavljane vladi u Londonu. Poslanstvo je razvilo i značajnu aktivnost u pomažanju interniraca i konfiniranih osoba iz Jugoslavije.

O toj višestrukoj i veoma razgranatoj aktivnosti Poslanstva u Vatikanu ovdje neće biti podrobnije riječi, jer je ta problematika obrađena na drugom mjestu.¹⁹

Treba naglasiti da naročite zasluge za tako razvijenu aktivnost Poslanstva ima N. Moscatello. M. Marjanović iznosi ova svoja zapažanja o dijelu aktivnosti N. Moscatella:

»Moskatelo kao otpravnik Poslova Poslanstva pri Vatikanu imao je svoju zvaničnu vezu sa kraljevskom vladom u Londonu, ali je preko njega moglo da se upućuje i nezvanična obaveštenja. Držeći u diskretnosti detalje Moskatelo je davao razumeti da poverljive izveštaje i poverljivu korespondenciju može da šalje povremeno raznim diplomatskim kuririma i kanalima bilo vatikanskim bilo koje neutralne države, do Berna (poslanika Jugoslavije Jurišića), odakle bi se slalo u London ili čak u izuzetnim prilikama direktno u London. Moskatelo nije vršio neku naročitu kontrolu ili cenzuru obaveštenja i korespondencije, koje je primao sa raznih strana, nego je smatrao sebe, odnosno poslanstvo pri Vatikanu, više-manje samo tehničkim posrednikom u tom poslu. Nisam opazio da je naročito komentarisao pojedine izveštaje, a neznam koliko je onaj činovnik u poslanstvu na svoju ruku slao kakve komentare ili vršio kakvu cenzuru, — opazio sam samo u nekoliko slučajeva, da Moskatelo nije imao mnogo poverenja u njega i da je mnogo puta i mimo njega svojim kanalima otpremao razne izveštaje. Neznam koliko je kod poslanstva u Bernu zadržavano ili otpremano bez rezerve dalje u London, ali smo već onda naslućivali, a kasnije pozitivno doznali, da u Londonu, u kabinetu Ninčića, u koji je dolazila sva pošta, dele po svome nahođenju adresantima pristigla pisma i obaveštenja, ili saopštavaju iz opštih izveštaja pojedinaca, ili im zatajuju, prema svom nahođenju.«²⁰

Ovdje smo prezentirali dokumente koji, uglavnom, potječu od samog Jugoslavenskog poslanstva pri Sv. stolici, a koji govore o položaju Poslanstva nakon napada na Jugoslaviju, posebno o odnosu Vatikana prema položaju Poslanstva. Čitaoci sami mogu lako usporediti kako je taj problem prikazao M. Bulajić, a kako je on sadržan u autentičnim dokumentima. I dok se Bulajić na tom pitanju zadržava fragmentarno i, kao što smo vidjeli, podosta netočno, veću pažnju posvetio je odnosima Vatikana i ustaških vlasti (knj. 2, str. 602 i d.). Bit će loše ako je to učinio isto onako kako je postupio s prikazom odnosa Vatikana prema Jugoslavenskom poslanstvu.

¹⁹ *Lj. Boban*, Hrvatska u arhivima izbjegličke vlade, n. dj.; *isti*, Hrvatska u diplomatskim izvještajima izbjegličke vlade, n. dj.

²⁰ *Boban*, Hrvatska u arhivima, 408.

Postupak M. Bulajića začinjuje utoliko više što su mu naprijed izneseni podaci, koji govore o odnosima Vatikana prema Jugoslavenskom poslanstvu, bili dostupni, i što navodi literaturu u kojoj su korišteni. Treba li na temelju toga i šire zaključivati o Bulajićevoj knjizi? Odgovor na to dat će detaljnija analiza te knjige.

Prezentirana dokumentacija nije ovdje, dakako, samo da bi se dokazala jednostranost i netočnost Bulajićevih tvrdnji. Ona je važna i u širem kontekstu proučavanja međunarodnog položaja Jugoslavije u drugom svjetskom ratu, napose za proučavanje odnosa s Vatikanom. Pogotovo ako se ti odnosi žele promatrati u svojoj njihovoj složenosti, a ne površinski i jednostrano, kako se često čini.